

ŞİNASI'NİN DÜŞÜNCE DÜNYASI VE MUSTAFA REŞİD PAŞA'YA YAZDIĞI KASİDELERİN TEMATİK TAHLİLİ

Mentality of Şinasi and Theme Analysis of the Odes He Wrote to Mustafa Reşid Paşa

Мир мыслей Шинаси и тематический анализ касид посвященных Мустафа Решид-паша.

Sibel YILMAZ*

Gazi Türkiyat, Güz 2013/13: 157-185

Özet: Tanzimat dönemi Türk edebiyatının ilk temsilcisi İbrahim Şinasi tiyatro, makale gibi Batılı edebi türlerin ilk örneklerini vermiş, yenilikçi fikirleri ve edebiyat sahasındaki çalışmalarıyla kendi döneminin aydınlarını etkilemiş önemli bir sanatkârdır. Şinasi'nin düşünce dünyasını ve fikirlerinin yeniliğini en iyi ortaya koyan ürünler Tanzimat hareketinin öncülerinden Mustafa Reşid Paşa için yazdığı dört kasidedir. Bu yazıda Şinasi'nin kasideleri incelenmeden önce devrin zihniyetini yansıması açısından 19.yy'da Batının ve Osmanlı'nın genel durumuna değinilmiştir; çünkü Şinasi'nin kasidelerinde ortaya koyduğu fikirleri anlayabilmek için devrin siyasi, sosyal, kültürel durumu ile fikir hareketleri hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Yazının ikinci kısmında klasik kaside ile Şinasi'nin kasideleri arasındaki farklar belirtilmiştir; 1849, 1856, 1857 ve 1858 tarihlerinde yazılmış olan kasideler tematik açıdan incelenmiştir. Kasidelerdeki konu ve kavramlar "bir aydın olarak Mustafa Reşid Paşa", "adalet, kanun ve hak kavramları", "akıl kavramı", "din ve Tanrı anlayışı", "kaderciliğin reddi", "kalem-kılıç tezadı", "siyaset ve devlet anlayışı", "ışıklı unsurlar" gibi başlıklar altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Şinasi, kaside, Mustafa Reşid Paşa, aydın, Tanzimat, akıl, adalet

Abstract: İbrahim Şinasi, the first representative of "Tanzimat Era" of Turkish literature, is a leading artist who wrote in Turkish the first examples of western literature genres such as theatre and articles. The four odes Şinasi wrote for Mustafa Reşid Paşa -one of the leading statesman of Tanzimat Era- are the works that express best the turn of mind and the novelty of the opinions of Şinasi. In this study, before analyzing the odes of Şinasi, the general situation in the West and Ottoman Empire in the 19th century is mentioned shortly for having knowledge of mentality of that time. Because, we should have some knowledge about the social, political and cultural situation of that time to understand properly the ideas in the odes written by Şinasi. In the second part of the study, differences between the odes of Şinasi and classical odes have been described and odes written in the years of 1849, 1856, 1857 and 1858 have been analyzed in terms of their themes. Subjects and notions of the odes have been studied under the headings of "Mustafa Reşid Paşa as an intellectual person", "notions of justice, law and fairness", "the notion of mind", "understanding of religion and God", "denial of fatalism", "pen versus sword", "understanding of politics and state" and "words related to light".

Key words: Şinasi, ode, Mustafa Reşid Paşa, intellectual, Tanzimat, mind, justice

Аннотация: Первый представитель турецкой литературы в период танзимата Абраам Шинаси, был очень важным творческим человеком который сделал дебют в области Западного литературного жанра как театр, статья; оказал сильное влияние на интеллигенцию своего времени с инновационными идеями и творчествами в области литературы. Четыре касида написанные для предшественника танзимата Мустафы

* Okt., Orta Doğu Teknik Üniversitesi. yisibel@metu.edu.tr

Рашид-паша являются самым ярким примером инновационных идей и образов мыслей Шинаси . В статье перед тем как пройти к анализу касид Шинаси, упомянуто общее состояние Запада и Османской Империи в 19-м веке, потому что для того чтобы понять идеи Шинаси поставленных в касидах нужно знать политическую, социальную, культурную ситуацию и интеллектуальные движения той эпохи. Во второй части статьи выявлены различия классической касиды и касид Шинаси; касиды написанные в 1849, 1856, 1857 и 1858 годах рассмотрены с тематической точки зрения. Темы и понятия в панегириках подробно рассмотрены под заглавиями "Мустафа Рашид-паша как интеллектуал", "справедливость, закон и концепции прав", "понятие ум", "вера и понимание Бога", "отрицание фатализма", "противоречие ручка-меч ", "политика и понятие правительства", "световые элементы".

Ключевые слова: Шинаси, касида, Мустафа Рашид-паша, интеллигенция, танзимат, мудрость, справедливость

GİRİŞ

Tanzimat Edebiyatı'nın ilk temsilcisi olan İbrahim Şinasi (1826-1871) edebiyatımızdaki yenilikçi hareketlerin öncüsü olmuş, fikirleriyle hem kendi devrini hem de sonraki nesilleri etkilemiş bir düşünce adamı ve aydındır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Ebüzziya Tefvik'ten naklettiği bilgilere göre Tophane Kalemî'nde çalışırken İbrahim Efendi'den Arapça ve Farsça dersleri alırken Chateauf'tan (Sonradan Müslüman olarak Reşad adını almıştır.) da Fransızca öğrenen Şinasi, hem Doğu hem de Batı edebiyatını ve kültürünü yakından tanımıştır. (Tanpınar 2007:173-178) Maliye eğitimi almak için ilk kez Fransa'ya gittiğinde (1849) dönemin ünlü sanatçıları ve fikir adamlarıyla yakın ilişki kurarak oradaki kültür- sanat ortamının içine girmiş ve böylece Batılı bir edebiyat anlayışını benimsemiştir. Şinasi'nin Fransa'da bulunduğu dönem, dünyayı etkileyen pek çok sanat akımının, felsefi düşüncenin ortaya çıktığı ve yayıldığı bir dönemdir. Şinasi'nin Fransa'da edindiği yeni görüşler düşünce dünyasını oluşturduğu için XIX. yüzyıl Fransasının genel durumuna kısaca değinmek Şinasi'nin etkilendiği ortamı anlayabilmek için önemlidir.

1. XIX. YÜZYIL'DA FRANSA'NIN DURUMUNA GENEL BİR BAKIŞ

Rönesans'la birlikte "yeni bir kültür ve medeniyet olayı sentezine" (Kantarcıoğlu 1993: 43) ulaşan Avrupa; skolastik düşüncenin yerine akla dayanan özgür düşünceyi koymuş, milli değerlerine ve kültürlerine önem veren toplumlar oluşturmuş ve bireyi keşfetmiştir. Dinin merkezde olduğu bir dünya görüşünden aklın merkezde olduğu bir dünya görüşüne geçilmesi bilim ve teknik alanındaki çalışmaları hızlandırdığı gibi toplumsal hayatta da önemli değişimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Aklını kullanan ve özgür düşünmeyi becerebilen birey kendini, evreni ve hayatı başka bir gözle görüp sorgulamaya başlamıştır.

Aydınlanma Çağı olarak adlandırılan XVIII. yüzyılda Montesquieu, Voltaire, Diderot, Jean Jacques Rousseau gibi düşünürlerin etkisiyle toplumsal hayatta köklü değişikliklerin yaşandığı bir dönem başlar. Aydınlanma Çağı "*aklı insan yaşamındaki mutlak yönetici ve yol gösterici yapma ve insan zihniyle bireyin bilincini, bilginin ışığıyla aydınlatma yönündeki çabalarıyla seçkinleşen kültürel bir döneme, bilimsel keşif ve felsefi eleştiri çağına, felsefi ve toplumsal harekete verilen ad"dır.*" (Cevizci 1999: 88). Dinsel düşüncenin giderek etkisini yitirdiği ve aklın yüceltildiği bu dönemde bilim ve teknik alanındaki faaliyetler artmış, sanayinin ortaya çıkmasıyla Avrupa toplumları ekonomik olarak güçlenmiştir. Bu dönemde Fransız İhtilali'ni yaratacak düşüncelerin ve fikir hareketlerinin filizlendiği görülmektedir.

XVIII. yüzyılda rasyonalizm akımı da etkisini artırmıştır. Akli her şeyin üstünde tutan rasyonalist görüşün kökleri Antik Çağ'a dayanmakla birlikte modern rasyonalizmin kurucusu sayılan Descartes'tan sonra Aydınlanma Çağı düşünürleri de akılçılığa farklı bir boyut kazandırarak rasyonalizmi devam ettirmişlerdir. Descartes "Düşünüyorum öyleyse varım" diyerek her düşüncesini aklının süzgecinden geçirdiğini ve duyularla elde edilen bilgilere güvenmediğini belirtmiştir. XVIII. yüzyılda duyuların yanıltıcı olduğu, bilginin matematiğin ve fen bilimlerinin yöntemlerinden hareketle doğrulanması gerektiği anlayışı hâkimdir.

Aydınlanma Çağı'nın sebep olduğu değişimlerin Fransız İhtilali'ni doğurduğunu belirtmiştik. Yüzyılın sonunda (1789) gerçekleşen ihtilalle Fransa'da monarşi yönetimi devriliş cumhuriyet kurulmuştur. İnsan hakları, özgürlük, eşitlik, adalet, demokrasi ve milliyetçilik kavramlarının ön plana çıktığı bu dönemde dünya tarihini değiştiren pek çok olay meydana gelmiştir. Mutlak monarşi yönetimlerinin yerine egemenliğin halka ait olduğu cumhuriyet yönetimleri kurulmuş, milliyetçilik hareketinin etkisiyle özgürlük isteyen haklar bağımsızlıklarını ilan etmiş, Katolik kilisesi ciddi reformlar yapmaya zorlanmıştır.

XIX. yüzyıl ise Avrupa ve özellikle Fransa'da idealizm, materyalizm, rasyonalizm, pragmatizm ve pozitivism gibi birbirinden farklı felsefi düşünce sistemlerinin etkili olduğu çok hareketli bir dönemdir. Özellikle Auguste Comte'un (1798-1857) kurucusu olduğu pozitivist felsefe XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fransa'da öncü bir sistem olarak karşımıza çıkar. Pozitivism, "*genel olarak, modern bilimi temele alan; batıl inançları, metafizik ve dini, insanlığın ilerlemesini engelleyen bilim öncesi düşünce tarzlarını*" (Cevizci 1999: 707) reddeder. Her gerçeği deneyle ispatlamak gerektiğini savunan Comte, her toplumun teolojik, metafizik ve pozitif olmak üzere üç dönemden geçtiğini belirtmiştir (Comte 1987). Comte'a göre her toplum eninde sonunda pozitif dönemi yaşayacaktır. Bu dönemde her bilgi pozitif bilimlerin araştırma yöntemlerine göre açıklanır. Deneyle ispatlanamayan her şeye karşı çıkan Comte, dinî inanç sistemlerini reddetmiştir. Bu düşünce sistemi edebiyatta realizm ve natüralizm akımlarının ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Comte dışında XIX. yüzyılın düşünce sisteminde etkisi olan Hegel, Nietzsche,

Schopenhauer, Henri Bergson, Emile Durkheim, Charles Darwin, Sigmund Freud, Friedrich Engels, Karl Marx gibi filozoflar ve bilim adamları sayesinde felsefede ve bilimde büyük bir devrim yaşanmıştır.

XIX. yüzyılda Fransa yukarıda bahsettiğimiz süreçlerden geçerken Şinasi 1849-1855 ve 1865-1870 yılları arasında Paris'te bulunduğu dönemlerde oradaki fikir hareketlerinden etkilenerek kendi görüşlerini sistemleştirdi. Şinasi hakkındaki pek çok bilginin kaynağı olan Ebüzziya Tevfik'ten (Tanpınar 2007: 173-202) öğrendiğimize göre Şinasi Paris'te bulunduğu yıllarda dilci Sacy'nin oğlu Samuel de Sacy, doğubilimci Pavet de Courteille, şair ve yazar Lamartine, dilbilimci Litte, düşünür ve yazar Ernest Renan ile dostluk kurmuş, onların muhitine girmiştir.

XIX. yüzyılda Batı'da doğu bilimi ya da şarkiyatçılık da denen oryantalizm düşüncesi de hızla yayılmaya başlamıştır. Bu düşünce sisteminin kökleri de Aydınlanma Çağı'na kadar uzanır. Aydınlanma Çağı düşünürleri din merkezli dünya görüşüne karşı oldukları için din konusunda daha hoşgörülü olduklarını düşündükleri Doğu toplumlarını övmüşlerdir. Zamanla Doğu toplumları, kültürleri, halkları ve dillerine dair yapılan araştırmalar hız kazanmış ve Batılılar Doğu'yu gördükleri ya da görmek istedikleri biçimde tasvir etmeye başlamışlardır. Batı'nın gördüğü Doğu toplumları ihtişamlı devirlerini geride bırakmış, politik ve ekonomik sistemleri ile Batı'nın çok gerisinde kalmışlardır. İlerlemenin çaresi Batı'ya öykünmek ve Batılı gibi yaşamaktır. Bu yönüyle oryantalizm sadece bir düşünce sistemi değil, aynı zamanda bir ideoloji olarak da karşımıza çıkar. Oryantalistlerin Doğu ile ilgili bilimsel çalışmalarının Batı kültürünün üstünlüğünü kabul ettirmek gibi bir amacı olduğu da bilinmektedir. Oryantalistler aynı zamanda politika ile hep içi içe olmuşlardır. XIX. yüzyılda Avrupa sanayisi iyice güçlenince ekonomik açıdan güçlü ülkeler birbirleriyle çatışmaya başlamış ve sömürgecilik faaliyetleri hız kazanmıştır. Oryantalizmin sömürgecilik faaliyetlerinde etkili olduğu Edward Said gibi oryantalistler tarafından da vurgulanmıştır. Oryantalistlerin en ünlülerinden olan Edward Wadie Said'in (1935-2003) 1978'de yayımlanan ve akademik çevrelerde büyük yankı uyandıran kitabı *Orientalism'de* (Oryantalizm) bu konuyla ilgili şöyle bir ifade vardır:

XIX. yüzyılın başından beri şekillenen yeni bir Doğu-Batı ilişkiler serisi içinde Oryantalistin uzmanlığı sömürgeciliğin emrine verilmiş bulunuyordu. Bundan sonra Doğubilimci için kendi kuralları ile Doğu'ya karşı beslediği sempati arasında bir tercihi yapmak zorunda kaldığı sıkıntılı saatler gelip çatınca daima üstün Batı'nın tarafını tutması gerekmiştir (Said 1982: 143).

Oryantalizmin Parisli aydınları etkilediği dönemde orada bulunan ve oryantalistlerle arkadaşlık kuran Şinasi, özellikle dille ilgili yaptığı çalışmalarda onları takip etmiştir. Türk atasözü ve deyimlerini derlediği *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye'yi* Paris'teyken yazmıştır (1851-1852). Ayrıca Şinasi'nin üzerinde çalıştığı fakat bugün elimizde bulunmayan sarf kitabı ile lügat çalışmaları da vardır. Paris'e

ikinci gidişinde vaktinin çoğunu lügat çalışmalarına ayırması, ömrünün sonlarına doğru hasta olduğu dönemde bile sadece bu lügatı bastırmayı düşünmesi onun dil konusunda ne kadar hassas olduğunu kanıtlar. Şinasi'nin oryantalistlere yakın olduğunu gösteren bir başka olay da 1851'de Societe Asiatique'e (Asya Araştırmaları Derneği) üye seçilmesidir. Oryantalist araştırmalarıyla tanınan bu dernek 1822'de kurulmuştur. Bu derneğe kabul edilen ikinci Türk olan Şinasi 1865'te dernekten ayrılmıştır (Dizdaroğlu 1970: 5).

XIX. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan düşünce hareketlerinden ve bunların Şinasi'nin düşünce dünyasına etkilerinden kısaca bahsettikten sonra Şinasi'nin yetiştiği devirde Osmanlı Devleti'nin genel durumuna bakmak faydalı olacaktır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti çağdaşlaşma hareketlerinde öncelikle Fransa'yı örnek almıştır. Tanzimat devrinin edebiyatçıları da Fransız edebiyatının örneklerinden hareketle Batılı bir edebiyat anlayışı oluşturmaya çalışmışlar, aslından okudukları Fransızca eserleri dilimize tercüme etmişler, roman, tiyatro ve makale gibi yeni edebiyat türlerini Fransızlardan almışlardır. Edebiyatımızdaki Fransız etkisi Tanzimat'tan sonra Servet-i Fünûn Edebiyatı'nda en üst noktaya ulaşırken, bu etkinin Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'na kadar uzandığı görülmektedir.

2. XIX. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU

Batı dünyası, yukarıda saydığımız tarihi süreçlerden geçip XIX. yüzyıla ulaştığında Doğu'ya karşı her alanda üstünlük sağlamış ve büyük bir medeniyet yaratmıştır. Kuruluşundan kısa bir süre sonra büyük bir imparatorluk haline gelen Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıldan itibaren düşüşe geçip, uzun bir dönem Batı'dan üstün olduğu askeri alanda art arda yenilgiler almaya başlayınca Batı medeniyetinin üstünlüğünü kabul etmek, hem yönetim hem de yaşam tarzını Batılılara göre yeniden düzenlemek zorunda kalmıştır. Bu yüzyıl, Osmanlı'nın kendisinden tamamen farklı bir dine, hayat anlayışına ve düşünce sistemine sahip olan Batı'nın medeniyet dairesine girmek için yaptığı reformlarla şekil kazanır.

Türklerin Batı'yla kurduğu ilişkiler çok eskiye dayanmakla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı ile olan ilk ciddi temaslar Lale Devri olarak anılan 1718-1730 arası dönemde başlar. Kültür ve sanata ayrı bir değer verildiği bu dönemde Batı ile ilişkiler artmış, Avrupa mimarisi örnek alınarak pek çok saray ve köşk inşa edilmiş, İbrahim Müteferrika'nın öncülüğünde matbaa kullanımına başlanmıştır. Bu olumlu gelişmelerin yanında bu devir aynı zamanda bir sefahat devri olduğu için padişah ve devlet adamları gereksiz masraflar yaparak halkın tepkisini çekmişlerdir. Bunun sonucunda her türlü yeniliğin karşısında olan ve kendi çıkarlarının zedelenmesinden korkan Yeniçeriler ve ulemâ sınıfının halkı kışkırtmasıyla Patrona Halil isyanı çıkmış ve bu devir kapanmıştır. Bundan sonra Batılılaşma yolunda atılacak herhangi bir adım karşısında Yeniçeriler ve ulemâ sınıfı başrole çıkmış, yenilik hareketlerini

engellemişlerdir.

Lale Devri'nin bir başka önemi de bu devirde Fransa ile ilk temasların kurulmasıdır. 1720'de resmi bir görevle Fransa'ya gönderilen Yirmisekiz Mehmet Çelebi orada gördüklerini hayret ve takdir içeren ifadelerle sefaretnâmesinde anlatır. Bunun sonucunda Osmanlıda oradaki yaşama ait bir merak uyanır ve *"böylece Fransa, Türkiye'nin Batı medeniyetine açılan ilk kapısı olur. Bu kapı 1. Dünya Savaşı (1914-1918) na kadar Batı medeniyeti ile temasımızdaki üstünlüğünü korumakta devam edecektir."* (Akyüz 1995: 6).

Lale Devri'nden III. Selim devrine kadar Osmanlıda askeri alanda çeşitli yenilikler yapılır. Zaten Tanzimat'tan önceki Batılılaşma hareketlerinin birçoğu da askerlik alanındaki yenilikleri kapsar; çünkü Osmanlı padişahları ve yöneticileri askeri alandaki başarıları her şeyden üstün görmüşler ve gerilemenin sebebini askeri başarısızlıklarda aramışlardır. III. Selim (1789-1807) kendi varlıklarının tehlikeye düşeceği korkusuyla her yenilik hareketinin karşısında olan ve en sıradan bir olayda bile isyan çıkaran Yeniçeri Ocağı'nın yanında Nizâm-ı Cedid adıyla Avrupâî bir askerî teşkilât kurmuş, III. Selim'den sonra tahta geçen ve onun yenilikçi fikirlerini devralan II. Mahmut (1808- 1839) ise 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı tamamen kaldırarak yerine Asâkir-i Mensûre-i Muhammediye adıyla yeni bir ordu kurmuş ve askerî alanda büyük yeniliklere imza atmıştır. Yeniçerilerin yokluğunda devlet yönetimi ve sosyal hayatla ilgili yenilikleri gerçekleştirmek daha kolay olacaktır.

Her ikisi de yenilik taraftarı olan bu iki padişah döneminde Batılılaşma yolunda önemli adımlar atılsa da yeniliklerin belli bir plan-program dâhilinde yapılmaması bu hareketlerin devamlı olmasını engellemiştir. III. Selim belli bir program uygulamaya çalışmışsa da Yeniçeriler ve ulemâ sınıfının işbirliği ile tahttan indirilmiştir. II. Mahmut da sosyal, siyasi ve kültürel reformlar gerçekleştirmesine rağmen hem içte hem de dışta birçok siyasi sorunla uğraşmak zorunda kalmıştır.

Osmanlıyı Batı medeniyeti ile yakınlaştıran bu reformlardan sonra devletin Batı medeniyetinin üstünlüğünü kabul ettiğini resmî bir belge ile tüm dünyaya duyurması gerekiyordu. Bu amaçla Abdülmecid'in tahta çıkışından dört ay sonra Mustafa Reşid Paşa tarafından hazırlanan Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839'da sarayın Gülhane bahçesinde okunmuş ve fermanın kabul edildiği ilan edilmiştir. Gülhane Hatt-ı Hümayûnu da denilen bu fermanla padişahın yetkileri sınırlandırılıyor; devletle devleti oluşturan fertler arasındaki ilişkiler belli kanunlara bağlanıyordu. Din, dil ve ırk ayrımı gözetmeksizin Osmanlı topraklarında yaşayan herkesin can, mal ve namus güvenliğinin sağlanacağı duyuruluyor, böylece devleti oluşturan Türk- Müslüman unsurlar ile Türk ya da Müslüman olmayan unsurlar eşit haklara sahip oluyordu. Bunun dışında fermana göre hiç kimse mahkemede yargılanmadan ceza alamayacak, askerlik beş yıla indirilecek ve vergi sisteminde

yeni düzenlemelere gidilecektir.¹ Hariciye nâzırı Mustafa Reşid Paşa'nın Fransız İhtilali'ni meydana getiren fikirlerin etkisinde kalarak hazırladığı bu fermanın II. Mahmut döneminde yazılması gündeme gelmiştir; ancak bu yenilikçi fikirlerin herkes tarafından kabul edileceği uygun bir zaman beklenmiştir. Adı Tanzimat dönemiyle özdeşleşmiş olan Mustafa Reşid Paşa, devletin içinde bulunduğu kötü durumu görmüş ve bundan kurtulmak için çeşitli reformlar yapmak, rüşvet ve yolsuzlukları engellemek, yeni kanunlar koyarak adaleti sağlamak gerektiğine inanmıştır.²

Bu fermanla hukuk sisteminde ve devlet yönetiminde Batı medeniyetini örnek alacağını ilân eden Osmanlı, yeniliğe karşı olup eski sistemin devam etmesini isteyenlerin tepkisini çekmemek için yeni düzenlemelerin eskileriyle çatışmamasına özen göstermiştir. "*Fermanda her şeyden önce dikkati çeken husus, devletin 'batılı anlamda bir düzene ihtiyacı bulunduğu ve bunun gerçekleştirilmesi zaruretinin' açıkça ifade edilmemesidir. Fermanda bulunan bütün esaslar batılı bir çağdaş devletin dayandığı temel esaslar olduğu halde, bunların halka 'İslâm dininin zamanla uyulmaktan düşmüş ve canlandırılması gereken esasları' olarak gösterilmesine dikkat edilmiştir.*" (Akyüz 1995: 13) Osmanlıda yenilikçi hareketler 'dinsizlik' ya da 'frenkleşme' olarak algılandığı için fermanın Kur'an ve şeriata bağlı olduğu vurgulanmıştır.

Fermanın ilân edilmesinde Fransız İhtilali'nin getirdiği özgürlükten ve milliyetçilik hareketlerinden etkilenerek Osmanlı topraklarında yaşayan ve bağımsızlık isteyen Türk ya da Müslüman olmayan unsurların da etkisi vardır. Bu fermanla birlikte herkes eşit haklara sahip olduğu halde Osmanlıda huzur ve güven ortamı yaratılamamış, fermanın hükümlerine çeşitli tepkiler ortaya çıkmıştır.

Siyasi arenada bu gelişmeler yaşanırken başta aydınlar olmak üzere Osmanlı halkı da Batılı yaşama alışmakta ve toplumda büyük bir zihniyet değişimi yaşanmaktaydı. Toplumun asırlarca yaşadığı kültür ve medeniyet dairesinden uzaklaşması, yeni değerleri benimsemesi, yaşam şeklini değiştirmesi kolay olmasa da halk yavaş yavaş Batılı hayata ayak uydurmaya başlıyordu. İstanbul'daki eğlence hayatı, yabancı tiyatro kumpanyaları, yeni çıkarılan gazeteler ve mecmualar da Osmanlıda sosyal hayatın hızla değişmesine katkıda bulundu.

Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği tarihten 1860'a kadar olan dönemde yenilik hareketleri devam etti. Kırım Savaşı'nda (1854-1855) Rusya'ya karşı Osmanlı'nın yanında yer alan İngiltere ve Fransa'nın isteğiyle 28 Şubat 1856'da Islahat Fermanı ilan edildi. Mustafa Reşid Paşa'nın 1858'deki ölümünden sonra yenilik hareketlerini onun yetiştirdiği Ali ve Fuad Paşalar ile devrin aydınları yürüttü. 1861'de başa geçen Abdülaziz döneminde de yenilikler yapıldı. Bunların içinde en önemlisi ilk defa bir Osmanlı padişahının yabancı ülkelere resmî ziyaretlerde bulunmasıdır (1867). Bu

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Abadan 1940.

² Ayrıntılı bilgi için bk. Engelhardt 2010.

devirde siyaset ve edebiyatta Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi fikir hareketleri ortaya çıkmıştır.

1876'da Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin (1865'te Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik, Hüseyin Vasfi Paşa, Menâpir-zâde Nuri, Ziya Paşa, Ali Suavi... tarafından kurulan gizli bir siyasi örgüt) desteği ile tahta çıkan II. Abdülhamid devrinde anayasa çıkarılarak meşrutiyet yönetimine geçilmiş; ülke, üyeleri padişah tarafından seçilen Meclis-i A'yân ve üyeleri halk tarafından seçilen Meclis-i Meb'ûsan tarafından yönetilmeye başlanmıştır; ancak padişah 93 Harbi'ni bahane ederek millet meclisini kapatıp tüm yetkileri tekrar üzerine almıştır (1878). II. Abdülhamid otuz yıl boyunca tahtta kalmış, devleti oluşturan tüm kurumları baskı altına almıştır. Batı'da gelişen siyasi akımların ülkeyi etkilemesine izin vermeyen II. Abdülhamid, İslâmcılığı savunmuş ve büyük bir İslâm birliği kurmak istemiştir. Büyük toprak kayıplarının yaşandığı, ekonominin git gide kötüleştiği bu dönemde devlet de yıkılma sürecine girmeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde bu gelişmeler olurken yaşananlara tepkisiz kalmayan ve seslerini duyurmaya çalışan genç edebiyatçılar yetişmiştir. Memleket meseleleri hakkında da söz sahibi olmak isteyen bu gençler, Tanzimat devrinde yaşanan sosyal gelişmelerle hep yakından ilgilenmişler, sosyal konuları merkeze alan bir edebiyat anlayışı yaratmışlardır. Tanzimat Edebiyatı'nın ilk neslinin şairleri Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal; ikinci neslinin şairleri ise Recaizâde Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hamid Tarhan'dır.

3. ŞAİR, YAZAR, GAZETECİ VE AYDIN KİMLİKLERİYLE ŞİNASI

Batılı anlayıştaki Türk şiirinin kurucusu olan Şinasi, Türk şiirinin altı asırdır bağlı olduğu Divan şiiri geleneğinden ayrılarak tamamen yeni bir istikamete doğru yol almasını sağlayan kişidir. Bu istikamet; süslü ve sanatlı bir anlatımı olan, belli ifade kalıplarıyla dolu, kâderci anlayışı savunan, vezin ve kafiye konusunda katı kurallara bağlı, mazmun ve terkiplerin şekillendirdiği eski şiirden fikir ve düşünceyi merkeze alan modern şiire doğrudur. Şinasi 1859'da yayımladığı *Terceme-i Manzûme* adlı eserinde tercüme yoluyla da olsa Batılı şiirin ilk örneklerini verir. Racine, Lamartine, La Fontaine ve Gilbert'ten yaptığı tercümelemlerle farklı bir şiir anlayışının peşinde olduğunu gösterir.

1862'de yayımlanan *Müntahabât-ı Eş'âr* adlı eserindeki *Münâcât*, *İlahi*, *Arz-ı Muhabbet*, *Eşek İle Tilki Hikayesi* şiirleri ile Mustafa Reşid Paşa'ya yazdığı dört kaside Şinasi'nin şiir anlayışını en iyi ortaya koyan örneklerdir. Bu kitaptaki şiirlerin en önemli özelliği muhtevalarının yeni olmasıdır. Eski şiirin kâderci anlayışından sıyrılıp bireyin duygu ve düşüncelerinin merkeze alındığı bir şiir yaratan Şinasi, sadece şekil yönüyle eski şiire bağlı kalır. Halkın anlayabileceği bir edebiyat tarzı yaratmaya çalıştığı için mazmunların yerine sosyal kavramları koyar. Ele aldığı

konular halkı ilgilendiren sosyal meseleler ile Tanzimat'la beraber ortaya çıkan hak, adalet, akıl, kanun, medeniyet gibi yeni kavramlardır.

Şiirlerini aruz vezniyle yazan Şinasi, konuşma diline yakın bir Türkçe kullanarak aruzu bu dile tatbik etmeye çalışmıştır. Klasik edebiyatın gazel, kaside gibi nazım şekillerini kullansa da bunlara *Arz-ı Muhabbet*, *Eşek İle Tilki Hikayesi* gibi isimler vermiştir. Bu da Batı edebiyatından gelen bir özelliktir. Canlı bir dil yaratmak isteyen Şinasi, kafiye ve redifi az kullanmaya özen göstermiştir. Ayrıca klasik kaside ve gazelin kafiye düzenini bozarak bunları düz kafiyeyle (mesnevi kafiyesi) yazmıştır. Şiirde beyit hâkimiyetine son vererek anlamı şiirin bütününe yaymıştır.

Şinasi'nin Türk şiirinde ve nesrinde yaptığı en büyük yeniliklerden biri dili sadeleştirme olmuştur. Tanzimat'ın 'halka doğru' gitmesinin bir sonucu olarak Şinasi, halkın anlayabileceği bir şiir ve nesir dili yaratmak istemiştir. Arapça ve Farsça kelimelerin ve terkiplerin yerine halkın günlük hayatta kullandığı kelimeleri seçmiş ve edebiyatta konuşma dilini yaygınlaştırmaya çalışmıştır.

Daha çok edebiyatımızda yaptığı yeniliklerle anılan Şinasi'nin çok güçlü bir şair olmadığı, muhteva ve söyleyiş tarzı bakımından yeni bir şiir yaratmasına rağmen ahenk bakımından cansız şiirler yazdığı edebiyat tarihçilerimiz tarafından sıkça dile getirilmiştir. Şinasi hakkında söz söyleyenlerin vurguladığı bir başka nokta da Şinasi'nin nesir alanında daha başarılı olduğudur. Mehmet Kaplan; "*Şinasi gerçek manâsıyla şair değil, nâsirdir.*" (Kaplan 1978: 55) demiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar da "*O, Türkçeye dil ve hayal unsuru itibarıyla sade ve şiirle bütün alâkalarını kesmiş bir cümle getirdi.*" (Tanpınar 2006: 180) diyerek Şinasi'nin nesrimizi, nesri şiire yaklaştıran seci, nükte ve cinastan ayıkladığını belirtmiştir.

Şinasi'nin bir de tiyatro yazarı kimliği vardır. Onun önce iki perde olarak düşünülen sonra tek perdeye indirilen *Şair Evlenmesi* adlı eseri Batılı tarzda yazılmış ilk tiyatro oyunumuzdur. 1859'da yazılan eser 1860'ta Tercümân-ı Ahvâl'de tefrika edilmiştir. Vak'ası gayet basit bir olaya dayanan bu eser, "birbirlerini görmeden evlendirilen insanların evlilikte mutluluğu yakalayamayacağı" tezine dayanır.

Tiyatronun Tanzimat döneminde hayatımıza girdiğini, İstanbul'da yabancı tiyatro kumpanyalarının büyük ilgi gördüğünü ve halkın tiyatrodaki gördükleri sayesinde Batılı yaşamın özelliklerini tanımaya başladığını daha önce belirtmiştik. Yenilikçi karakterini şiirden sonra tiyatro türünde de göstermek isteyen Şinasi, tiyatronun ilgi gördüğü bir dönemde yerli bir tiyatro yaratmak için bu eseri kaleme almıştır. Eser, Batılı tiyatro tekniğiyle yazılsa da konusu, kahramanları, dili ve anlatımı itibarıyla tamamen yerli ve millî bir kimlik taşır. Şinasi, *Şair Evlenmesi*'ni yazarken geleneksel Türk tiyatrosunun unsurlarından da faydalanmıştır. Şinasi'nin bu eserinden sonra tiyatro edebiyatımız büyük bir hızla gelişmeye başlamıştır.

Şinasi'nin nesir sahasında yaptığı yenilikleri gazeteciliğinden ve gazete yazılarından ayrı düşünemeyiz. Gazeteciler bu dönemde Tanzimat'ın getirdiği tüm

yenilikleri halka duyurmak, yeni fikirleri savunmak ve Batılı yaşamı halka tanıtmak gibi misyonları üstlenmiştir. Tanzimat edebiyatçıları her şeyden önce halk için edebiyat yapmışlar ve halkın eğitilmesi için çalışmışlardır. Halka ulaşmak için de tıpkı Batı'da olduğu gibi en önemli vasıtanın gazete olduğunu düşünmüşlerdir.

II. Mahmud döneminde hükümetin faaliyetlerinden halkı haberdar eden ve bugünkü Resmi Gazete'nin karşılığı olan ilk resmî gazete Takvîm-i Vakayî çıkarılmaya başlanır (1832). 1840'ta ise Churchill adlı bir İngiliz'in çıkardığı Ceride-i Havadis adlı yarı-resmî gazete dışında Osmanlı topraklarında yaşayan yabancıların ve gayrî-müslimlerin kendi dillerinde çıkardıkları gazeteler de vardır. 1860'ta ise Şinasi'nin Tercümân-ı Ahvâl'i ile gayrî-resmî gazetecilik dönemi başlar. Şinasi'nin Agâh Efendi ile birlikte çıkardıkları bu gazetenin ilk sayısının mukaddimesinde; *"yurttaşın yurdu konusunda düşüncelerini belirtmesinin yasal hakkı ve görevi olduğu, haberleşmenin önemi, gazete dilinin halkın anlayacağı açıklıkta olması gerektiği"* (Bek 2004: 14) vurgulanmıştır. Şinasi, gazetesi aracılığıyla kendi siyâsi ve toplumsal görüşlerini de ortaya koymuştur. Gazetenin yirmi beşinci sayısı çıktıktan sonra Tercümân-ı Ahvâl'den ayrılan Şinasi, 1862'de tek başına Tasvîr-i Efkâr'ı çıkarmaya başlar. Şinasi, gazetelerinde yazdığı makalelerle Batı'dan alınan bu yeni düzyazı türünün ilk örneklerini vermiş, makalelerinde dile getirdiği fikirleriyle hem halkı hem de aydınları etkilemeyi başarmıştır. Şinasi'nin makaleleri genellikle iç ve dış politika, toplum hayatına yön veren olaylar, sosyal meseleler, maliye ve eğitimle ilgilidir. Ziya Paşa ve Namık Kemal 'Yeni Osmanlılar' adlı gizli bir siyasi örgütün içinde yer alırken, Şinasi aktif olarak siyasete katılmamış, sadece siyasetle ilgili fikirlerini yazmayı yeğlemiş ve ömrünün sonlarına doğru siyasetten iyice uzaklaşmıştır. Ayrıca Şinasi, gazetelerinde hem kendisinin hem de diğer yazarların eserlerini tefrika etmiştir. Şinasi, 1865'te Tasvîr-i Efkâr'ın idaresini Namık Kemal'e bırakarak Paris'e gitmiştir.

4. ŞİNASİ'NİN KASİDELERİ

Şinasi'nin sosyal meseleler hakkında söz söyleyen bir aydın kimliğine sahip olması yazdığı eserleri de etkilemiştir. Eserleri içinde onun bu kimliğini ön plana çıkartan, muhtevasının yeniliğiyle dikkat çeken, fikirlerini en iyi yansıtan vesikalar kasideleridir.

Divan edebiyatı nazım şekillerinden biri olan kaside "niyet etmek, yönelmek, kastetmek" anlamlarında kullanılan ve Arapça "kasada" kökünden gelen bir kelimedir. Kaside din ve devlet büyüklerini övmek için yazılan bir şiir türüdür. Arap edebiyatında doğmuş, sonra İran edebiyatına geçmiş ve Türk edebiyatına da İran etkisiyle girmiştir. Tarihi kaynaklardaki bilgilere göre Cahiliye devrinde Arap yarımadasının çeşitli yerlerinden gelen şairler Ukaz panayırında yapılan yarışmaya gelir ve şiirlerini okurların. Bu şiirlerden en güzelleri Kâbe duvarına asılarak ilân

edilmiştir. Bu şiirlere muallakât, bunlar içinde de en meşhur olan yedisine Muallakât-ı Seb'a ya da Seb'a- i Muallakâ denilmiştir. "Bir söylentiye göre, ilk kasideyi Arap şairlerinden Mühelhil (Göçten 5 yüzyıl önce) söylemiştir." (Dilçin 2002: 122) İlk kasidelerde daha çok çöl ve kabile hayatı, sevgiliden ayrılmanın verdiği hüznün anlatılırken Harun Reşid devriyle birlikte saray hayatına ait unsurlar şiire girmiş ve hükümdarlar övülmeye başlanmıştır. Kaside nazım şekli en parlak devrini İslamiyet'ten önce yaşamıştır. (İpekten 2003: 38-43)

Kaside beyitlerden oluşan bir nazım şeklidir. Kasidenin kaç beyitten oluştuğu kaynaklarda farklı şekilde belirtilmiştir. Cem Dilçin (Dilçin 2002: 123) kasidenin en az 31 en çok 99 beyitten oluştuğunu yazarken, Haluk İpekten (İpekten 2003: 39) ise kasidenin 9 beyitten 100 beyite kadar yazıldığını ifade etmiştir. "Bu konuda gelinen son nokta kasidenin beyit sayısının 2 ile 303 beyit arasında değiştiğidir." (Kılıç vd. 2005: 210)

Kasidenin ilk beyitine matla denir. Bu beyit kasidenin içinde herhangi bir yerde tekrarlanırsa buna da tecdîd-i matla adı verilir. Kasidenin son beyitine makta, şairin mahlasının bulunduğu beyite taç beyit, kasidenin en güzel beyitine de "beytü'-l kasid" ya da "şah- beyt" denir. Aruz vezniyle yazılan kasidenin ilk beyitindeki dizeler birbiriyle kafiyelidir. İlk beyitten sonra gelen beyitlerin ise ikinci dizeleri matla beyitiyle kafiyelidir. Buna göre kasidenin kafiye düzeni şu şekilde olur:

aa xa xa xa xa xa xa veya

aa ba ca da

Kasideler belli bölümlerden meydana gelir. Kasidenin bölümleri sırasıyla nesib (teşbib), girizgâh, medhiye, tegazzül, fahriye ve duadır. Şairin tasvir yeteneğini ortaya koyan nesib ya da teşbib bölümü yaklaşık 15-20 beyitten oluşur ve kasidenin giriş kısmıdır.

Kasideler birkaç şekilde adlandırılabilir. Bunlardan biri kasideleri nesib ya da teşbib bölümünde işlenen konuya göre adlandırmadır. Bahar tasvirinin yapıldığı kasidelere bahariyye ya da rebüyye denirken kaside nesibinde kış mevsimi anlatılıyorsa buna şitâyye, yazın sıcağından bahsediliyorsa temmüziyye, at övülüyorsa da rahşiyye denir. Bunların dışında ramazaniyye, ıydiyye, nevrüziyye, cülüsiyye, fethiyye, sulhiyye, kudümiyye gibi nesib türleri de vardır.³ Bazı kasidelerde ise bu bölüm bir şehrin tasvirine ayrılmıştır. Örneğin, Nedim'in Sadrazam Damat İbrahim Paşa için yazdığı meşhur kasidesi İstanbul'un tasviriyle başlar.

Kasideler rediflerine göre de adlandırılabilir: su kasidesi, sünbül kasidesi, gül kasidesi... gibi. Redifi olmayan kasideler de kafiyelerinin son harfine göre isimlendirilir: râ'iyye, vâviyye... Son olarak kasideler işledikleri konulara göre de isim alabilir. Tanrı'nın birliğini anlatan kasidelere tevhid, Tanrı'ya karşı yalvarma ve

³ Ayrıntılı bilgi için bk. Dilçin 2004.

yakarışları anlatanlara münâcât, Hz. Muhammed'i övmek için yazılanlara na't, bir kimsenin ölümünden duyulan üzüntü ve acıyı anlatanlara mersiye ve bir kimseyi yermek için yazılanlara hicviye denir.

Nesib bölümünden medhiyeye geçmeden önce söylenen beyit ya da beyitlerle girizgâh bölümüne geçilir. Girizgâh, nesib ile medhiyeyi birbirine bağlama işlevi görür. Medhiye bölümünde kasidenin sunulacağı kişinin övülmesine geçilir. Kasidenin asıl kısmı medhiyedir. Kasidenin sunulacağı kişinin belirli nitelikleriyle övüldüğü ve yüceltildiği bölümdür. Burada kasidenin sunulacağı memduh övülürken kalıplaşmış ifadeler ve benzetmelerden yararlanır. Övülen kişinin, diğer bir ifadeyle memdûhun vasıfları gerçek ya da efsanevî kişilerin vasıflarıyla karşılaştırılır. Şairler övdükleri kişiyi idealize ederek kahramanlık, iyilik, cömertlik, adalet gibi olumlu vasıfları kişiliğinde toplamış örnek bir insan yaratırlar. Abartılı bir anlatımın olduğu bu bölümde sanatlı ifadeler kullanılır.

Kasidenin içinde bulunan, kaside ile aynı ölçü ve kafiye de söylenmiş gazele tegazzül denir. Her kasidede tegazzül bölümü bulunmayabilir. Şair şiir söylemedeki hünerini göstermek için kasidesinde bir gazele de yer verebilir. Kasidede gazelle bulunmasının bir başka amacı da kasidelerin çok uzun olmasından kaynaklanan tekdüzeliği gidermektir.

Fahriye, şairin kendisini ve şiir söyleme becerisini övdüğü bir bölümdür. Türk şairleri kendilerini daha çok İran şairleriyle karşılaştırarak överler. Şair memdûhunu övdükten sonra kendi şiirini ve şairliğini de överek kendini yüceltir. Ayrıca şairler kasidelerini sundukları devlet büyükleri tarafından ödüllendirildikleri için kimsesizliklerinden ve fakirliklerinden yakınarak onlardan yardım ummuşlardır. Kasidenin son bölümü şairin memdûhuna iyi dileklerde bulunduğu, ömrünün sağlıklı ve uzun olması, devletin bâki kalması için dua ettiği dua bölümüdür. Birkaç beyitten oluşur.

Bu saydığımız bölümlerin hepsi her kasidede bulunmayabilir ya da bu bölümler yukarıda saydığımız şekilde sıralanmayabilir. *"Ancak, kasidenin bütün bölümleri sadece bir memduha sunulan medhiye kasidelerinde görülür. Özellikle tevhid, na't, münacât gibi dinî konuların ağırlıklı olduğu türlerde, kasidenin yalnız iki bölümünün bulunması hemen hemen genel bir kural halini almıştır. Bu iki bölüm genellikle medhiye (asıl bölüm) ve dua bölümleridir."* (Kılıç vd. 2005: 208)

Türk şiirine İran etkisiyle giren kaside nazım şeklinin şiirimizde kullanılmaya başlanması eski tarihlere kadar uzanır. XIII. yüzyılda Mevlânâ'nın Divân-ı Kebir'inde Farsça yazılmış üç yüze yakın kaside vardır. Divan şairlerinden Şeyhî, Ahmed Paşa, Necâtî, Bakî, Hayâlî, Nev'î, Fuzûlî, Nabî, Nailî, Nef'î, Nedîm, Enderunlu Fazıl gibi pek çok şair kaside yazmıştır. Bunların içinde Nef'î, Bakî, Fuzûlî gibi büyük şairlerin ayrı bir yeri vardır. XIX. yüzyılda Divan şiiri Enderunî Vasıf, Keçecizâde İzzet Molla, Şeyhülislâm Arif Hikmet, Leskofçalı Galip, Yenişehirli Avnî,

Hersekli Arif Hikmet ile son temsilcilerini yetiştirirken bir yandan da Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal'in önderliğinde Batılı bir edebiyat anlayışını temel alan Tanzimat Edebiyatı doğmuştur.

Şinasi'nin *Müntahabât-ı Eş'âr*'ında yer alan 1849 (1265), 1856 (1272), 1857 (1273) ve 1858 (1274) tarihli dört kasidesi de Mustafa Reşid Paşa'ya yazılmıştır. Tanzimat hareketinin önderi (Büyük ya da Koca) Mustafa Reşid Paşa (1800-1858) Türk tarihinin yetiştirdiği en önemli devlet adamlarından biridir. İstanbul'da doğan Reşid Bey on yaşını doldurmadan babasını kaybetmiş ve eniştesi Ispartalı Seyyid Ali Paşa tarafından yetiştirilmiştir. Medrese eğitimini tamamlayamamış; kendi çabasıyla Arapça, Farsça ve sonradan da çok iyi derecede Fransızca öğrenmiştir. Seyyid Ali Paşa valilik ve sadrazamlık görevlerinde bulunurken Reşid Bey'i de yanında mühürdar olarak çalıştırmıştır. 1822'de Yunan isyanını bastırmak için Mora'ya serasker olarak atanan Seyyid Ali Paşa ile birlikte Mora'ya gitmiştir. Ali Paşa öldükten sonra 1826'da Bâb-ı Âli Mektûbi Kalemî'ne girmiştir. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Şumnu'ya giderek ordunun savaştaki durumunu bildiren yazılar yazmış ve bunlar sayesinde padişah II.Mahmud'un dikkatini çekmiştir. Padişahın iltifatını görerek âmedî odasına⁴ memur olarak atanmıştır. Görevdeyken âmiri Pertev Paşa'nın büyük yardımını görmüştür. Edirne Konferansı (1829) ve Kütahya Konferansı'nda (1833) Osmanlıyı temsil ederek ilk siyâsî başarılarını kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri ile ilişkilerini düzenleyip sorunlarını çözmek, Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etmek amacıyla belli merkezlerde daimî elçilikler kurmaya karar vermesiyle 1834'te Paris elçiliği görevine getirilmiştir. Reşid Bey (Henüz paşa unvanını almamıştır. Bu unvanı üçüncü Paris elçiliği sırasında alacaktır.) Paris'te kaldığı sürece Fransızcasını ilerletmiş, Cezayir ve Mısır sorunları ile meşgul olmuş, dönemin ünlü devlet adamları ve sanatçıları ile arkadaşlık etmiştir. 1836'da hâriciye müsteşarı ve Londra büyükelçisi, 1837'de ise hâriciye nâzırı olmuştur. Paris ve Londra'da gördüklerinin etkisiyle devletin Batılı bir anlayışa göre yönetilmesi gerektiğine karar veren ve büyük bir ıslahatçı olan Reşid Bey, padişah II. Mahmud'u da ıslahat yapmaya teşvik etmiş ve onun güvenini kazanmıştır. Hatta Tanzimat-ı Hayriyye'nin esasları Reşid Bey'in etkisiyle II.Mahmud döneminde hazırlanmaya başlanmıştır.

1 Temmuz 1839'da II. Mahmud öldüğünde Londra elçiliğinde bulunan Reşid Paşa yeni padişah Abdülmecid'in cülûsu sebebiyle İstanbul'a gelmiştir. Babasının yenilikçi fikirleriyle yetişmiş Abdülmecid'in de ıslahat yapmaya hevesli olduğunu görüp İstanbul'da kalarak Tanzimat ile ilgili çalışmalarını hızlandırmıştır. 3 Kasım 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'nu devletin ileri gelenleri, yabancı elçiler ve halkın önünde okumuştur. Tanzimat'tan sonra da ıslahat hareketlerine devam eden Reşid Paşa yeteneğine ve zekâsına güvendiği kişileri de devlet adamı olarak yetiştirmiş ve eski düzeni savunan devlet adamlarını yönetimden uzaklaştırmıştır.

⁴ Dışişleri ile ilgili bir kurum.

Yetiştirdiği kişiler arasında Ali Paşa, Fuad Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Cevdet Paşa gibi isimler vardır.

İlk kez 1846'da sadrazam olan Reşid Paşa farklı tarihlerde olmak üzere toplam altı kez sadrazamlık yapmıştır. Reşid Paşa'nın Osmanlı tarihindeki en önemli hizmetleri; Kırım Savaşı'nda İngiltere ve Fransa'yı Osmanlı'nın tarafına çekmek, Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanını bastırmak, Tanzimat'ı ilân etmek, modern Türk diplomasisini ve bürokrasisini kurmak, çok önemli devlet adamları yetiştirmektir.⁵

Reşid Paşa'nın himaye ettiği önemli isimlerden biri de Şinasi'dir. Şinasi 1849'da eğitim için Paris'e giderken Reşid Paşa'nın desteğini almış ve ikili arasındaki dostluk Paşa'nın 1858'deki ölümüne kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra ise Şinasi, Yusuf Kâmil Paşa ve Fâzıl Mustafa Paşa ile yakınlık kurmuştur.⁶

4.1. Şinasi'nin Kasidelerinin Tahlili

Şinasi klasik kasidenin özelliklerini taşıyan 1849 tarihli kasidesinde kasidenin tüm bölümlerine yer vermiştir. Şinasi'nin diğer üç kasidesinin klasik kasidelerden farkı ise bu kasidelerde klasik kasidenin tüm bölümlerinin kullanılmamasıdır. Şinasi, bu üç kasidede klasik kasidenin nesib, girizgâh ve tegazzül bölümlerini atarak kasidesini medhiye, fahriye ve dua bölümlerinden meydana getirmiştir. Bunun sebebi Şinasi'nin kasideyi fikirlerini söylemek için bir araç olarak kullanmasıdır. Şinasi, Divan şairleri gibi şiirini en güzel sözü söylemek ya da söz söylemedeki hünerini göstermek için yazmamıştır. Bu yüzden sanatlı ifadelerin kullanıldığı, çeşitli konularda tasvirlerin yapıldığı nesib (teşbîb) bölümünü atmıştır.

Şinasi eski anlayıştan ayrılmayarak kasidelerini aruz vezniyle yazmıştır. Bu dört kasidenin (hepsinin ilk beyiti alınmıştır) aruz vezinleri sırasıyla şu şekilde gösterilebilir:

"Bârek-Allah zehî Sadr-ı Reşid-i devrân

*Oldu ahdinde anın münşerih-üs-sadr cihân"*⁷ (I, s. 15)⁸

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

(Fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fa'lün)

"Âsafâ aklıma dil-bestedir akl-ı fa'âl

Cevher-i hilkatine olmuş araz izz ü celâl" (II, s.23)

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

(Fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fa'lün)

⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. *Yeni Türk Ansiklopedisi*, 1985: 3230-3233.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Tanpınar 2002: 173-178.

⁷ Bütün beyitler için bk. Şinasi 1960.

⁸ Bu çalışmada 1849 tarihli kaside I, 1856 tarihli kaside II, 1857 tarihli kaside III ve 1858 tarihli kaside IV rakamlarıyla gösterilecektir.

"Dilin irâdesini başta akl eder tedbir
Ki tercemân-ı lisanıdır anı eden takrîr" (III, s.25)
Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

"Gelelim zât-ı Reşid'in şerefi mebhasine
Söz mü var devleti ihyâya olan meb'asine" (IV, s.28)
Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
(Fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fa'lün)

Şinasi'nin 1849, 1856 ve 1857 tarihlerinde yazdığı üç kasidenin kafiye düzeni klasik kasidede olduğu gibidir: aa xa xa... Şinasi 1858 tarihli son kasidesinde ise düz kafiye (mesnevi kafiyesi) kullanarak her beyiti kendi içinde kafiyelendirmiştir. İlk üç kasidede tam ve zengin uyak kullanırken son kasidede redif de kullanmıştır. Şinasi'nin kasidelerinin başında klasik kasidelerde olduğu gibi kasidenin kime yazıldığını belirten bir ifade vardır. 1856 tarihli kaside şöyle başlar: "Esbâk sadr-ı âzam rahmetli Reşid Paşa Hazretleri için" (Şinasi 1960: 15)

4.1.1. Şinasi'nin 1849 Tarihli Kasidesinin Tematik Tahlili ⁹

Şinasi'nin 1849 tarihli kasidesi 68 beyitten oluşur ve diğer üç kasideye göre daha uzundur. Klasik kasidelere benzediği için bu kasideyi diğer üç kasideden ayırmak gerekir. Kasidenin ilk 52 beyiti Mustafa Reşid Paşa'nın medhiyesine ayrılmıştır. Bu beyitlerde Reşid Paşa; Osmanlı Devleti'nin ve saltanatının övünç kaynağı olan, adaletli, bilgili, güçlü, iyiliksever, kanun koyan, görkemli ve yüce bir kişi olarak vafedilir. Diğer kasidelerde Reşid Paşa daha çok Tanzimat'ın ve ülkedeki yenilikçi hareketlerin öncüsü olduğu için övülmüş ve abartılı bir söyleyişe başvurmadan gerçek özellikleriyle ele alınmıştır. Bu kasidede ise klasik kasidelerde olduğu gibi övülen kişi adalet, yiğitlik, yücelik ve bilgeliğin simgesidir ve çeşitli olumlu vasıfların sahibidir. Aşağıdaki beyitlerde Şinasi, Reşid Paşa'yı şu ifadelerle övmüştür:

"Muhyî-i devlet ü din muhteri-i Tanzîmât
Mazhar-ı feth-i mübin mazhar-ı şer'-i Rahmân" (7. beyit, s. 16)
(Devleti ve dini canlandıran, Tanzimat'ı icad eden, besbelli fetih erişen,
merhamet eden Allah'ın emrini gösteren (insan).

⁹Şinasi'nin kasidelerinin tahlili için bk. Kolcu, Ali İhsan (2007), "Mustafa Reşid Paşa İçin Kaside", *Tanzimat Edebiyatı I: Şiir*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi, 97-103; Aktaş, Şerif (2009), "Kaside-Şinasi", *Şiir Tahlili: Teori - Uygulama*, Ankara: Akçağ Yayınları, 109-114; Gülemdam, Ramazan (2009), "Şinasi/Kaside: Dilin İradesini Başta Akl Eder Tedbir", *Tanzimat'tan Bugüne Yeni Türk Edebiyatı Şiir Çözümlemeleri* [Haz: Nurullah Çetin, Mehmet Narlı, Ramazan Gülemdam], İstanbul: Kriter Yayınevi, 11-32; Çalışkan, Adem (2011) "İbrahim Şinasi Efendi'nin Mustafa Reşid Paşa Üzerine Bir Kasidesi ve Tahlili", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/19, Güz 2011, 32-59.

"Mevkib-ârâ-yı vegaâ sâik-i erbâb- ı gazâ

Mu'lin-i şevket-i Sultan-ı Mecîd-ül-üvân" (8. beyit, s. 16)

(Savaş alayını süsleyen, savaşçıları sevk eden, üvânı Mecid olan Sultan'ın (Abdülmeccid'in) kudret ve heybetini ilân eden (insan).

Klasik kasidede övülen kişi kahramanlıkları, cömertlikleri, iyilikleri ve adil davranışları ile örnek olmuş başka kişilerle karşılaştırılır. Şinasi'nin bu kasidesinde de Reşid Paşa pek çok kişiyle karşılaştırılmıştır. Bu kişileri devlet adamları, filozoflar ve şairler olmak üzere üç grupta toplayabiliriz. Şinasi'nin Reşid Paşa'yla karşılaştırdığı devlet adamları; Fars hükümdarı Dârâ, Büyük İskender, Osmanlı devlet adamları Koca Râgıp Paşa, Daltaban olarak anılan 2. Mustafa dönemi vezirlerinden Mustafa Paşa ve Baltacı Mehmet Paşa (kasidede Teberdâr olarak geçer), adaletiyle ün salmış Sâsâni şahı Nûşirevân, cömertlikleriyle ünlü Ma'n ve Hâtem, Harun Reşit zamanında vezirlik eden Bermekiyân ailesidir. Filozoflar; aynı zamanda hekim ve bilim adamı da olan ünlü İslam filozofu İbn-i Sinâ, İslam filozofu İbn-i Kemâl, Yunan filozofları Eflatun ve Aristo (Risto olarak geçer), Kelile ve Dimne'nin yazarı Hindistanlı bilge Beydebâ (Bidbâ olarak geçer), Latin bilgini ve yazar Belinus, Kadı Ayas'tır. Şairler ise; Makâmât kitabıyla tanınan Arap şairi Harîrî, Divan şairleri Lutfî, Enderunlu Fâzıl, Fazlî ve Nailî'dir. Reşit Paşa kasidede merkürün de karşılığı olan, Yunan mitolojisindeki kurnaz tanrı Hermes ile de karşılaştırılmıştır.

Bu beyitlerden örnekler verelim:

"Vermedi sadra şifâ buncalayım İbn-i Hakîm

Beden-i mülke dahi etmedi bahşı dermân" (17. beyit, s. 17)

(İbn-i Hakîm (İbn-i Sinâ) göğüse (vezirlik makamına) bunun gibi şifa vermedi, memleketin bedenine de böyle derman bağışlamadı.)

"Fâzıl u Fazlî-i merhûmdan efdâldir kim

Dâimâ etmededir fazl u fazîlet i'lân" (20. beyit, s. 17)

(O) Rahmetli Fâzıl ve Fazlî'den daha erdemlidir ki daima iyilik ve erdemi ilan etmektedir.)

"Geçti İskender'i hükmen hikemen Risto'yu

Hâsılı etti meşâhîr-i izâma rüçhân" (29. beyit, s. 18)

(Hüküm vermede İskender'i, bilgelikte Aristo'yu geçti. Sözüün kisası ünü büyük olan kimselere (bile) üstün geldi.)

Bu kasidede göze çarpan başka bir husus da Şinasi'nin bazı beyitlerde ışıkla ilgili unsurları kullanmasıdır.

"Pertev-i hûşuna dil-bestedir İsrâkiyyûn

Nitekim şems-i ziyâ-güstere hirba hayrân" (26. beyit, s. 18)

(Bukalemun ışık saçan güneşe nasıl hayransa, İsrakiyye felsefesini savunanlar da aklının ışığına (öyle) gönül bağlamıştır.)

Bu beyitte geçen İsrâkiyyûn, Şahâbeddin Suhreverdî'nin 12. yüzyılda kurduğu ve Pythagoras'ın görüşlerini temel alan bir felsefe ekolüdür. İsrâk kelimesi "güneşin doğması, doğarak etrafı ışıklandırma ve parlatma" anlamlarına gelir. Şinasi'nin düşünce dünyası hakkında bir kitap yazan Bedri Mermutlu, Şinasi'nin kullandığı ışık motifi ile ilgili şunları söyler:

"... İsrakiliğin temel kavramı olan ışığın Şinasi'nin şiirinde –hatta nesrinde– bir motif olarak hakim bir yer tuttuğunu görürüz. Şinasi üzerinde İsrakilikten çok Batı'dan gelen Aydınlanmanın (lumiere) payı bulunsa bile, Şinasi'nin ışık motifini bu kadar tutmasında sanırız İsrak kavramının bir etkisi vardır. Örneğin 1265 (1849) kasidesinde, ışıkla ilgili kavramlar zengin bir liste oluşturur: Mehçe-i bârigeh, kamer, şems-i rahşân, pertev-i hûş, şems-i ziyâ-güster, İsrâkiyyûn, nûr-ı nahl-i gül, şa'saa-i keveb-i ikbâl, mâh-i tâbân, neyyir-i devlet, fûrûğ-i adl, afitâb-ı himem, nûr-i incâz, nûr ile rûşen ederek..., çerağ, revnak; aynı kasidedeki bir mısraın ise hemen hemen bütünü ışıkla ilgili kavramlarla oluşur: "Pertev-i re'y-i münirinden alır mihr şua." (Mermutlu 2003: 64-65,121).

Şinasi, 52. beyitten sonra şu beyitle bir gazel söylemek istediğini belirtir:

"Pâris'in bâde-i şevkiyle olup mest-i harâb

Bir gazel eyledim âverde-i bezm-i tibyân" (53. beyit, s. 21)

(Paris'in keyifli şarabıyla sarhoşluktan bitkin bir hale gelip meclislere yaraşan bir gazel söyledim.)

Bu beyitten sonra gelen gazelin ilk beyiti şöyledir:

"Rûm'a bir Avrupalı büt vereli revnak u şân

Reşk-i iklim-i Firenk olmadadır Türkistan" (54. beyit, s. 21)

(Ruma (Osmanlı ülkesine) Avrupalı bir güzel (Tanzimat Fermanı), güzellik ve şan vereli beri Türk ülkesi Frenk memleketlerinin kaskandığı yer olmaktadır.)

Bu beyitte "Avrupalı büt" tabiriyle Tanzimat Fermanı kastedilerek Osmanlı Devleti'nin Avrupaî bir devlet düzenine geçtiği ve fermandaki düşüncelerin Avrupa'dan alındığı vurgulanmıştır.

Şinasi 59. beyitle birlikte fahriyeye geçmiş ve sözünün güzelliği ile gücünden bahsetmiştir. Fahriye beyitlerinden bir örnek verelim:

"Benim ol müflük ü münşî-i hadîs-üs-sin kim

Müftehir zâtım ile pir ü civân-ı ihvân" (60. beyit, s. 21)

(Ben genç yazarlar arasında birinci sınıf bir şairim ki yaşlı ve genç dostlarımın hepsi benimle övünür.)

Kasidenin son iki beyiti dua bölümünden oluşur ve Şinasi, Reşid Paşa'ya dua ederek kasidesine son verir:

"Ey Şinâsi edeb-i de'b-i şinâsân üzre

Ederek hayr-ı duâ ver söze gayrı pâyân" (67. beyit, s. 22)

(Ey Şinasi! Usul bilenlerin terbiyesi gereği hayır dua ederek artık söze son ver.)

"Bâ-sefâ münşerih-üs-sadr olup ol sadr-ı Reşîd

Eyleye sadr-ı sadârette tasaddur heme ân" (68. beyit, s. 22)

(Sadrazam Reşid'in göğsü sefa ile ferahlayıp sadrazamlık makamında daima otursun.)

Sonuç olarak görülüyor ki 1849 tarihli kaside, Şinasi'nin Divan şiiri geleneğine bağlı olarak yazdığı bir kasidedir. Kasidede sanatlı ifadeler, Arapça ve Farsça terkipler, klasik şiirde çok kullanılan bazı mazmunlar dikkati çekmektedir. Küçük yaşta Arapça ve Farsça dersleri alan, Divan şiiri geleneğini öğrenen Şinasi'nin ilk kasidesini eski anlayışa göre yazması devrin zihniyetine uygundur.

4.1.2. Şinasi'nin 1856, 1857 ve 1858 Tarihli Kasidelerinin Tematik Tahlili

Şinasi "üslûb-ı kadim üzre inşâd olundu" dediği ilk kasidesinden sonra muhteva, dil, üslup ve mazmunlar bakımından ilk kasideden farklı olan üç kaside daha yazmıştır. Şinasi'nin yaşadığı devirde hüküm süren Abdülmecid ve Abdülaziz'e kaside sunmayıp bunun yerine Tanzimat hareketinin lideri Reşid Paşa'yı övmesi dikkat çekicidir. Şinasi'nin "Abdülmecid'den bahseden şiirleri sadece "Marş"ı ile tahminen 1268'de Paris'te basılmış olan "Tasvir-i hümayun etrafına yazıldı" diye kaydettiği dört beyitlik bir şiir ve "Kadir gecesi kandil ile resm olunmak için" kaleme aldığı iki beyitlik bir medhiyeden ibarettir." (Kaplan 1976: 231)

Şinasi'nin bu üç kasidesi sadece muhteva bakımından değil, içerik ve beyitlerin tertibi bakımından da ilk kasidesinden farklıdır. Örneğin 1856 ve 1858 tarihli kasideler medhiye beyitleri ile dua beyitinden oluşur. 1857 tarihli kasidede ise ilk on üç beyitte bir makalede görebileceğimiz tarzda fikirler ele alınır. Bu kasidenin 14- 17. beyitleri medhiye beyitleri iken, 18-22. beyitlerde Şinasi kendisinden bahseder. Şimdi bu üç kasidedeki temaları çeşitli başlıklar altında ele alıp inceleyelim:

a) Bir Aydın Olarak Mustafa Reşid Paşa

Şinasi'nin kasidelerinde Reşid Paşa'yı övmesinin nedeni onun Batılı anlayışı devlet otoritesine ve halka kabul ettirerek devlet yönetiminde yeni bir dönemi başlatmış olmasıdır. Şinasi memdûhunu Divan şairlerden farklı bir tarzda ele alıp över. Divan şairleri övdükleri kişinin gerçek özelliklerini tam olarak dikkate almadan abartılı ifadelerle başvurmuşlardır. Şinasi ise kasidelerini yaptığı yeniliklere hayran olduğu ve görüşlerini gerçekten benimsediği bir kişi için yazmış ve şiirlerinde abartıya yer vermemiştir. Aslında övdüğü Reşid Paşa'nın şahsı değil, onun düşünceleri ve eylemleridir.

"Kaside nazım şekli, dinî konularda yazılanların dışında şairlerce bir geçim kaynağı olarak kullanılmıştır. Hemen her olay; padişahın tahta oturması, bazı kişilere sadrazamlık, şeyhülislamlık, vezirlik verilmesi, savaşta kazanılan bir başarı, ramazan, bayram ve düğün kutlamaları, yeni bir saray, kasr, çeşme, hamam gibi yapıların tamamlanışı, devlet büyüklerine kaside sunmak için fırsat olarak değerlendirilmiştir. Her kaside sunan şairi ihsan ve caize ile ödüllendirmek de devlet büyüklerine ödenmesi gerekli bir borç haline gelmiştir." (İpekten 2003: 40).

Bu gelenek klasik şiirin en görkemli dönemleri yaşanırken sürdürülmüş, Şinasi ve diğer Tanzimat şairleri bu geleneğe son vermiştir. Namık Kemal kasidesini bir memdûh için değil, vatan ve hürriyet için yazarken Şinasi, "divan edebiyatının saraya ve hükümete bağlanma geleneğini kıran ilk Türk edebiyatçısıdır." (Kaplan 1976: 232) Şinasi'nin gazete yazılarında bile padişahlardan pek bahsetmediği görülür. Şinasi gazetede daha çok Batı'daki yenilikçi fikirlere ve dünya siyasetine dair yazılara yer vermeyi seçmiştir.

Şinasi ve Reşid Paşa'yı birer "aydın tipi" olarak inceleyen Mehmet Kaplan, Tanzimat'tan önceki Türk toplumunda gazi ve velî tiplerinin yüceltilmesine karşılık Tanzimat'ta "aklından kuvvet alan" ve "elinde kalem tutan" aydın tipinin oluştuğundan bahseder. Kaplan, aydın tipinin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

- a) Tanzimat'la beraber yeni aydın tipi düşüncelerinde batıyı örnek alır.
- b) Batılı gibi o da akla, tabiata ve insan iradesine inanır, bâtil inançlara yer vermez.
- c) Toplum düzeninin zora değil, kanuna dayanmasını ister.
- ç) Halkın vazifeleri olduğu kadar, bazı hakları, bilhassa memleket konuları üzerinde fikirlerini serbestçe ifade etme hakkına sahip olduğuna inanır.
- d) Çalışmayı, birleşmeyi, yardımı yüksek bir değer olarak tanır.
- e) Memleketinin dünya içinde tuttuğu yeri ve misyonu bilir. Dış âleme açık olmakla beraber, vatanına sınıksız bağlıdır. (Kaplan 2005: 157).

Reşid Paşa bu özellikleri taşıyan bir "aydın tipi"dir ve Şinasi'ye göre Reşid Paşa meydanlarda savaşçı kahramanlık göstermese bile kahramandır:

Adl ü hikmetle eden sen gibi re'y ü tedbîr

Kahramandır ne kadar etmese de ceng ü cidâl" (II, 5.beyit, s. 23)

(Senin gibi adalet ve bilgelikle düşünen ve çare arayan (kişi) savaşmasa bile yine de kahraman sayılır.)

Şinasi 1849 tarihli ilk kasidesinde Reşid Paşa'nın düşmanlarına boyun eğdirdiğini belirten ve savaşçılığını öven beyitler yazarak onu savaşçı kahramanlarla özdeşleştirmiştir. Yukarıdaki beyitle ilk kasidede yer alan aşağıdaki beyiti karşılaştırdığımızda Şinasi'nin şiir anlayışının ne kadar değiştiği görülebilir:

Sadr-ı gerdûn- azamet dâver-i Dârâ- dârât

Safder-i sa'd sıfat dâd-ger-i devr-i zaman (I, 6.beyit, s. 16)

(Felek gibi büyük sadrazam, Dârâ gibi insafli vezir, düşman saflarını yaran kutlu yiğit, dönüp duran zamanın adil (insanu).

Şinasi'nin 1857 tarihli III. kasidesinde Reşid Paşa'yı "medeniyet resûlü" ve "reis-i cumhûr" olarak adlandırıp onu bir peygamber ve halkın başkanı (cumhurbaşkanı) yerine koyması devrine göre oldukça ileri bir adımdır:

Aceb midir medeniyyet resûlü dense sana

Vücûd-ı mu'cîzin eyler taassubu tahzîr (III, 16.beyit, s. 26)

(Sana medeniyet peygamberi dense (buna) şaşılır mı? Senin herkesi acze düşüren varlığın (milleti) taassuptan uzaklaştırır.)

Eyâ ehâli-i fazlın reis-i cumhûru

Revâ mu kim kalayım ehl-i cehl elinde esîr (III, 21.beyit, s. 27)

(Ey erdemli halkın cumhurbaşkanı! Cahil kimselerin elinde esir kalmak bana yakışır mı?)

1849 tarihli ilk kasidenin aksine Şinasi, Reşid Paşa'yı 1856, 1857 ve 1858 tarihli üç kasidesinde yalnızca bir beyitte başkalarıyla karşılaştırmıştır ve karşılaştırdığı kişiler de yiğitlikleri ve güçleriyle ön plana çıkan devlet adamları değil, bilgileriyle insanlığı aydınlatan filozoflardır:

Adl ü ihsânımı ölçüp biçemez Nevtonlar

Akl ü irfânımı derk eyleyemez Eflâtunlar (IV, 5.beyit, s. 28)

(Senin adalet ve iyiliğini Nevtonlar (bile) ölçüp biçemez. Aklını ve bilgini Eflatunlar (bile) anlayamaz.)

Tanpınar'ın verdiği bilgilere göre, "Şinasi, 1273 (1857) kasidesinde Âli ve Fuad Paşa'lara hücum eder ve kendi vaziyetinden şikayetçi görünür. Ebüzzîya, şairin bu kasidenin ortasından kaldırdığı yedi beytin ikisini bize vermiştir:

Kavukla ârif-i billâh olur mu şeyh-i cehûl

Cenab-i humku ganîdir zavallı aklı fakîr

Yalan dolanla çıkarmaktadır sudan keçesin

Fuâd-ı ehl-i riyâdır mazanne-i tezvîr

beyitlerinin birincisi Reşid Paşa'yı muhakemeye sevk sözüyle tehdit eden Şeyhülislâm Ârif Efendi, ikincisi de Fuad Paşa içindir." (Tanpınar 2007: 174)

Reşid Paşa'nın son sadaretinden sonra yönetimde kendisinin yetiştirdiği Ali ve Fuad Paşalar güç kazanır. Bunu kabullenemeyen Reşid Paşa'nın Ali ve Fuad Paşa ile arası açılır. Bu yüzden Şinasi, Ali Paşa tarafından Meclis-i Maarif'teki görevinden uzaklaştırılır. Reşid Paşa'nın ölümünden sonra Şinasi, Ali ve Fuad Paşalarla arasını düzeltir.

Şinasi 1857 tarihli kasidesinde Reşid Paşa'nın görevden ayrılması üzerine üzüntüsünü belirtmiş ve kendisinin de görevinden bu yüzden uzaklaştırıldığını imâ etmiştir:

Bitince meyve-i fazlım bahâr-ı ömrümde

Dikildi bağ-ı cihânda ocağıma incir (III, 20. beyit, s. 27)

(Ömrümün baharında senin erdemle yetişen meyvem bitince (senin himayenden mahrum kalınca) dünya bahçesinde ocağıma incir ağacı dikildi.)

b) Adalet, Kanun ve Hak Kavramları

Tanzimat'ın getirdiği en önemli yeniliklerden birisi de toplum düzeninin yasalara göre belirlenmeye başlamasıdır. Bu döneme kadar yapılan çeşitli zulüm, haksızlık ve iltimaslar halkı bezdirmiştir. Tanzimat Fermânı'yla birlikte Batılı hukuk sistemi örnek alınarak toplumu oluşturan her bireyin hakkı güvence altına alınmıştır. Tanzimat'ın en önemli ilkesi halkın can, mal ve namus güvenliğinin korunmasıdır. Böylelikle Osmanlıyı oluşturan tüm unsurlar bu temel hakların korunmasıyla eşit hale getirilmiştir. Bu yeni kanunun önemi Şinasi tarafından da dile getirilir:

Şem'idir kalbimizin cân ile mâl ü nâmûs

Hıfz için bâd-ı sitemden olur adlin fanûs (IV, 7. beyit, s. 29)

(Can ile mal ve namus kalbimizin mumudur. (Onları) haksızlık rüzgarından korumak için senin adaletin fener olur.)

Aslında Osmanlıda Tanzimat'tan önce de belli bir kanun anlayışı vardı. Hukuk; örfî ve şer'î olarak ikiye ayrılmıştı. Örfî hukuk şeriatın müdahale etmediği alanlarda hükümdarın koyduğu kanunları içermekteydi. Tanzimat'la beraber Osmanlıda Batılı hukuk sistemine geçilse de şer'î kanunlar bir süre daha varlığını sürdürmüştür.

Şinasi'nin kasidelerinde *adl* kelimesinin dokuz kere, *hak* ve *kanun* kelimelerinin ise beş kere kullanılması dikkat çekicidir. Bunun dışında kasidelerde *adl ü hak*, *adl ü ihsân*, *adl ü hikmet* gibi tamlamalar da geçmektedir.

Eskiler de kasidelerinde padişah veya sadrazamlardan bahsederlerken, adalet veya şeriattan söz ederlerdi. Fakat onların adalet veya şeriatı ile Şinasi'nin bahsettiği kanun arasında büyük bir fark vardır. Adalet veya şeriatın kökü dinî olduğu halde, kanunun esasî beşeridir. Şinasi bu noktayı bir hukukçu gibi belirtir. (Kaplan 1976: 234).

Adalet, kanun, hak gibi kavramların geçtiği bazı beyitler şunlardır:

Mugaalib oldu tabîi tabâyi-i zî-rûh

Kavî zâfî eder kahr ü cebr ile teshîr (III, 9. beyit, s. 26)

(Canlılar yaratılışları gereği birbirlerine üstün gelmeye çalışırlar. Güçlü zayıfı zorla hükmü altına alır.)

Bu cebri men' için akl-ı beşer kodu kanun

Ki ettiler ana hükmünce adl ü hak ta'bîr (III, 10. beyit, s. 26)

(Bu zorlamayı engellemek için insan akli kanun koydu ki taşıdığı hükme bakarak ona hak ve adalet adını verdiler.)

Bu beyitlerde ifade edildiği gibi güçlülerin zayıfları ezmesi kanun koyma zorunluluğunu ortaya koyar. Tanzimat'a gelinceye kadar güçlü olan yöneticiler zayıf olan halkı ezmiştir. Ancak bu yeni kanun sultana bile haddini bildirir:

Bir itik-nâmedir insana senin kanununun

Bildirir haddini Sultân'a senin kanununun (IV, 9. beyit, s. 29)

(Senin kanunun insan için bir özgürlük belgesidir. Senin kanunun sultana (bile) haddini bildirir.)

Bu beyitteki "kanunun sultana haddini bildirmesi" şaşırtıcı bir ifadedir. Demek ki Tanzimat Fermanı'nı onaylayan ve kanunlara uyacağını bildiren padişah bazı haklarından feragat etmiştir. Bu ifadeye rağmen Şinasi, Namık Kemal gibi meşrutî bir yönetim sistemini düşünmez. O, padişahın başta bulunduğu bir yönetim sisteminde kanunların uygulanmasını istemiştir.

Şinasi'nin düşüncesine göre kanun kan dökmeden yapılmıştır:

Hakk u insâf ile kan etmeden ettin kanun

Oldu bâtil işi cellâd-ı leîmin battâl (II, 7. beyit, s. 24)

(Hak ve insaf ile kan dökmeden kanun yaptın. Alçak celladın yanlış işi değerini kaybetti.)

Şinasi kanun anlayışında Aydınlanma Çağı düşünürlerinden ve özellikle de Montesquieu'den (1689-1755) etkilenmiştir. *Kanunların Ruhu* adlı eserin (Rûhü'l-Kavânin) yazarı Montesquieu; istibdat (despotizm), monarşi ve cumhuriyet olmak üzere üç yönetim biçiminden bahseder.

Montesquieu, kanunlara ve topluma saygıyı temele alırken kişi hak ve özgürlüklerini yok saymaz. İktidarın zayıf kalmasını önleyerek birey haklarını da güvence altına alır. O, toplumu ve birey haklarını temele almakla birey devlet ilişkisini, iki taraflı olarak garanti altına almış olmaktadır. Böylece, birey ile devlet adeta bir uzlaşma içine girmiş olur. Bu anlayışın temelinde ise yasama ve yürütme güçlerinin ayrılığı düşüncesi yatmaktadır. (Bolay 2007: 239).

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi Şinasi'nin birey haklarına değer veren görüşü Montesquieu'den gelmektedir.

c) Akıl Kavramı

18. yüzyılda Aydınlanma Çağı filozoflarının açtığı yolda ilerleyen 19. yüzyıl filozoflarının akılcı düşünce sistemini daha da geliştirdiklerini belirtmiştik. Şinasi'nin akılcılığı da Aydınlanma devri filozoflarından ve kısmen de Auguste Comte'tan gelir. 19. yüzyılda Paris'in havasını koklamış aydın ve ileri görüşlü bir sanatçının akılcı düşünceden etkilenmemesi mümkün değildir.

"Akıl" en eski çağlardan beri filozofların üzerinde durdukları bir kavramdır. Filozoflar bilgiye akılla ya da deneyle ulaşılabileceğini söyleyerek iki farklı bakış açısı ortaya koymuşlardır. Akıl kavramıyla ilgilenen ilk düşünürlerden biri olan Platon (Eflatun) duyularla elde edilen bilgilerin yanıltıcı olduğunu söyler ve yalnızca akılla kavranabilen "idealar dünyasının" varlığından bahseder. Aristo da akılcı anlayışı benimsemiştir. Hatta Platon'dan ileri giderek kendi mantık sistemini oluşturmuştur. Platon ve Aristo'dan sonra Descartes, Spinoza, Kant, Hegel ve Leibniz de akıl kavramı üzerine düşünen rasyonalist düşünürlerdir. Şinasi'nin kasidelerinde Eflatun ve Aristo'dan bahsetmesi onların düşüncelerinden etkilendiğini ortaya koyar. Aslında Ortaçağ İslam filozofları da akıl kavramı üzerine düşünmüşlerdir. Özellikle Fârâbî, İbni Sinâ ve İbni Rüşd rasyonalist felsefeyi savunan ve görüşleriyle Batılı düşünürleri de etkileyen filozoflardır.

Ortaçağ İslam düşünürlerinin akla önem vermesine karşılık Divan şairleri akılı küçümsemiş, akılcı düşünce yerine kaderci düşünceye bağlı kalmışlardır. İnsanın akılla elde ettiği bilgiye değil, dinî sistemlerin kabullerine değer vermişlerdir. Bu anlayışı yıkan şair Şinasi olmuştur.

Şinasi'nin kasidelerinde en çok kullandığı kelimelerden biri "akl"dır. Bunun dışında kasidelerde *akl-ı fa'âl*, *akl-ı küll*, *akl-ı beşer*, *akl-ı hâkimâne*, *ziyâ-yı akl*, *akl ü irfân* tamlamaları ile yine akılla ilgili olan *irfân*, *hikmet*, *fıkr*, *âkil*, *re'y*, *nâtık* ve *bıkr-i fıkr* kelimeleri geçer.

Şinasi'nin akılla ilgili bazı beyitleri şunlardır:

Dilin irâdesini başta akl eder tedbîr

Ki tercümân-ı lisândır anı eden takrîr (III, 1. beyit, s. 25)

(Gönlün isteğini başta akıl yerine getirmeye çalışır. Bu isteğin söze dökülmesine dil tercüman olur.)

Tanpınar'a göre "bu beyit Türkçede ilk kompozisyon dersi gibidir." (Tanpınar 2007:180) Burada insanın arzuları da dahil her şeye aklın yön verdiği anlayışı vardır. Bu beyit klasik kasidelerde göremeyeceğimiz tarzda bir fikir yoğunluğuna sahiptir.

Ziyâ-yı akl ile tefrîk-i hüsn ü kubh olunur

Ki nûr-ı mihrdir elvânu eyleyen teşhir (III, 3. beyit, s. 25)

(Aklın ışığı ile güzellik ve çirkinlik birbirinden ayırt edilir. Renkleri ortaya çıkaran güneşin aydınlığıdır.)

Âsaf-â aklına dil-bestedir akl-ı fa'âl

Cevher-i hilkâtine olmuş araz izz ü celâl (II, 1. beyit, s. 23)

(Ey büyük vezir! Yapıcı akıl, senin aklına gönül bağlamıştır. Büyüklük ve yücelik senin yaratılışının özünü oluşturmuştur.)

Şinasi'nin izinden giden Tanzimat sanatçıları da akılcılığa önem vermişlerdir; ancak bu sanatçılar "akıl ile duygu çatışması"nı yaşamışlar, içine doğdukları büyük

bir medeniyetin değerleri ile Batı medeniyetinin yeni değerleri arasında gidip gelmişlerdir. Bu durum bazı sanatçıları büyük bir buhrana süreklemiştir.

ç) Din ve Tanrı Anlayışı

Şinasi'nin akılcılığı din ve Tanrı anlayışına da yansımıştır. O, Tanrı'yı da akılla anlamak ve kavramak ister. Özellikle *Münâcât* şiirinde Tanrı ile ilgili görüşlerini çok açık bir şekilde dile getirmiştir. Tanrı'nın varlığı için aklının şahitliğini isteyen Şinasi, bu şiirde özellikle astronomi ile ilgili unsurlardan (ay, güneş, yıldızlar...) yararlanarak yeryüzündeki her şeyin "Tanrı'nın varlığına açık bir delil" olduğunu söyler. Yine bu şiirde Tanrı'nın ispatı meselesine değinmesi onu klasik anlayıştan tamamen uzaklaştırmıştır. Şinasi kâinatın güzelliğine hayranlığını belirtir. Ona göre dünya yaşanılacak bir yerdir. Klasik münâcâtlarda ise şairler bir an önce bu dünyadan ayrılma ve Tanrı'ya ulaşma arzusu içindedirler. Ali Nihad Tarlan'ın *Divan Edebiyatı'nda Tevhidler* adlı eserinden hareketle eski tevhidlerle *Münâcât*'ı karşılaştıran Mehmet Kaplan, eski tevhidlerde Tanrı'nın teferruata boğulduğunu, Şinasi'nin bu teferruati atarak Tanrı'ya farklı bir hüviyet verdiğini belirtmiştir. (Kaplan 1976: 225-231)

Şinasi'nin kasidelerinde de din ve Tanrı görüşünü ortaya koyan beyitler vardır:

Hak seni milletin ihyâsına etmiş meb'ûs

Dehenin mucize-gûdur sühânın sihr-i helâl (II, 15. beyit, s. 24)

(Tanrı seni milleti yeniden diriltmek için göndermiş. Ağzın mucize söyler, sözün de ruha işler.)

Gelelim zât-ı Reşid'in şerefi mebhasine

Söz mü var devleti ihyâya olan meb'asine (IV, 1. beyit, s. 28)

(Reşid Paşa'nın şerefi konusuna gelelim. (Onun) devleti canlandırmak için Tanrı tarafından gönderildiğine şüphe mi var?)

Yukarıdaki iki beyitte de "ihyâ" kelimesi geçmektedir. Şinasi, Reşid Paşa'nın milleti ve devleti canlandırmak için Tanrı tarafından gönderildiğini düşünmektedir.

Şinasi bazı beyitlerde Tanrı'ya ve Peygamber'e ait vasıfları Reşid Paşa için kullanmıştır:

Sensin ol fahr-ı cihân-ı medeniyet ki hemân

Ahdini vakt-i saadet bilir ebnâ-yı zamân (IV, 2. beyit, s. 28)

(Medeniyet dünyasının övündüğü kişi sensin. (Bu yüzden) zamanın insanları senin devrini saadet devri (Hz. Muhammed'in devri) gibi bir mutluluk zamanı olarak bilirler.)

Ne acep nâtk-ı icâz-ı hikemdir dehenin

Âyet-i beyyinedir âleme her bir sühânın (IV, 3. beyit, s. 28)

(Senin ağzın bilginlere mahsus ma'nâ dolu sözler söyleyerek (herkesi) şaşırtır. Senin her bir sözün insanlık için şüpheye yer vermeyen bir ayettir.)

Şinasi'nin tarih düşürmelerinin dışında Peygamber'in ismini kullanmaması da dikkat çekicidir. Tanpınar bunun için *Müntahabât-ı Eş'âr*'ı kastederek "hakikatte bu küçük divan, bizde belki de na'tsız ilk divandır" (Tanpınar 2007: 193) demiştir.

Şinasi'nin şu beyiti Tanrı ve din anlayışını çok cesur bir ifadeyle ortaya koyar:

Kitapsız görülür sun'-i sâni-i ezeli

Tutar hayatını şâhid vücûd-ı Hakk'a darîr (III, 4. beyit, s. 25)

(Ezeli yaratıcının bütün yarattıkları kitaba (din kitaplarına) gerek kalmadan gözle görülür. Kör, kendi hayatını Tanrı'nın varlığına şahit tutar.)

Bu beyit bizi "deizm" anlayışına götürür.¹⁰ Özellikle 17. ve 18. yüzyılda gelişen bu felsefî öğretiyi; Tanrı'nın varlığını kabul ederken peygamber, kitap ve dinî sistemi oluşturan kuralları kabul etmez. "Deizm iki temel ilkeye dayanır: 1. Bir tanrı vardır, ama evrene hiçbir müdahalede bulunmaz (Aristo'nun tanrısı gibi). 2. Akla ve bilime duyulan büyük güvenle var olan evren kendi kanunlarına göre işler. (Bolay 2007: 279) Kilisenin her şeye müdahale etmesinden bunalan Batılı düşünürlerin ortaya koyduğu bu düşünce, Tanrı- evren ilişkisi üzerine pek çok soruyu cevapsız bırakmıştır. Şinasi'nin düşüncelerinden etkilendiği Aydınlanma Çağı düşünürlerinden Voltaire de deizm öğretisini benimsemiştir.

d) Kaderciliğin Reddi

Akılcılığı savunan Şinasi, kaderci anlayışın ve dinî taassubun karşısındadır. Onun bu tavrı dinle ilgili düşüncelerine de bağlıdır. Şinasi'nin "yeni insan"ı düşünen, aklını kullanan, elinde kalem tutan, varlığını keşfeden bir bireydir. Şinasi kaderciliğe karşı olduğunu şu iki beyitle çok açık bir şekilde ifade eder:

Yazık ki câhil edip matlabınca şerr ü fesâd

Koyar nefîce-i ef'âli ismini takdîr (III, 5. beyit, s. 25)

(Ne yazık ki cahil (kimse) istediği gibi kötülük edip yaptığı işlerin neticesine Tanrı'nın takdiri (alın yazısı) ismini koyar.)

Kader dedikleri halkın murâd-ı Hak'tır kim

Ezelde etti bizi her umûrda tahyîr (III, 6. beyit, s. 25)

(Halkın kader dediği Tanrı'nın isteğidir ki Tanrı bizi ezelden beri her işimizde serbest bıraktı.)

Bu beyitlerde Tanrı'nın insanı her hareketinde serbest bıraktığı; iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış ayırt etmenin insanın elinde olduğu vurgulanmıştır. İnsan özgür iradesiyle hareket etmeli, her işi Tanrı'ya bırakmamalıdır.

Şinasi taassubun da karşısındadır:

Olmuş insana taassup bir onulmaz illet

¹⁰Ayrıntılı bilgi için bk. Mermutlu 2003: 191-202.

Hüsn-i tedbirin ile kurtulur andan millet (IV, 11. beyit, s. 29)

(Taassup insan için çaresi olmayan bir hastalık haline gelmiş. Millet ondan senin güzel tedbirlerin ile kurtulur.)

Şinasi'nin bahsettiği bu güzel tedbirler Tanzimat Fermanı'nın hükümleridir.

e) Kalem – Kılıç Tezadı

Şinasi'nin kasidelerinde en çok yer verdiği kelimelerden ikisi de kalem (hâme, minkâşe¹¹) ve kılıçtır (seyf, şemşir ve tiğ). Kalem, fikri ve aydın insanı temsil eder. Şinasi'ye göre artık kılıçla değil, kalemlerle savaşılacaktır. Reşid Paşa kılıçla savaşmamış olsa bile kahramandır; çünkü o, kalemini kullanarak -Tanzimat Fermanı'nı yazarak- ülkeyi yok olmaktan kurtarmıştır.

Seyf nev'-i beşerin sun'-i yedidir lâkin

Denilir levh ü kalem hâliki Rabb-i müteâl (II, 10. beyit, s. 24)

(Kılıç insanın eliyle yaptığı bir şeydir; ama üzerinde yazı yazılan şeyi (kağıt) ve kalemi Yüce Tanrı yaratmıştır derler.)

Aşağıdaki beyitte kalem ve kılıç karşılaştırılmış, kalem kılıçtan üstün tutulmuştur:

Kalem kılıç olup aklın debîr ü cellâd

Biri işaret ederse biri eder tedmîr (III, 13. beyit, s. 26)

(Kalem ve kılıç aklın kâtibi ve cellâdıdır. Biri işaret ederse diğeri yok eder.)

Aşağıdaki beyitte ise Şinasi kalem ve kılıcı adaletin koruyucusu olarak görür:

Bu adl ü hakkın adûsu yine beşerdendir

Olur muhâfızı ammâ ki hâme vü şemşir (III, 12. beyit, s. 26)

(Bu adalet ve doğruluğun düşmanı yine insanlardır; ama kalem ve kılıç onların koruyucusu olur.)

f) Siyaset ve Devlet Anlayışı

Şinasi'nin gazetelerinde yazdığı makalelerde padişahı ya da yönetimin icraatlarını çok fazla övmediğini ifade etmiştik. Padişahın yetkilerini ve otoritesini sınırlayan Tanzimat Fermanı'nı savunan Şinasi yine de Namık Kemal ve diğer Jön Türkler gibi köklü bir yönetim değişikliği istememiş ve padişahlık kurumunun varlığı konusunda ilgilenmemiştir. Onun istediği Avrupa'da olduğu gibi yasalara dayanan adaletli bir devlet düzeni kurulmasıdır. Zaten Şinasi yaratılış itibarıyla da siyasete çok yakın durmayan bir kişidir. Hatta yakın dostu olan Namık Kemal'le siyasî görüş ayrılıklarından dolayı sonradan arası açılmıştır. Şinasi Paris'te yaşadığı dönemde oraya kaçan Jön Türklerle pek ilgilenmemiş ve yaşı ilerledikçe siyasetten uzaklaşmıştır.

¹¹ Demir kalem

Siyaset hakkındaki görüşlerini makaleleri aracılığıyla paylaşan, "Asya'nın akl-ı pîrânesi ile Avrupa'nın bîkr-i fikri"ni birleştirme düşüncesini savunan Şinasi; gazetesinde milletlerarası meseleler, bilim ve teknikle ilgili gelişmeler, şehrin sokaklarının aydınlatılması, dilenciler gibi sosyal meselelerle ilgili makalelere ağırlık vermiştir. Şinasi'nin temel hedefi halkı gazete yoluyla aydınlatmak olduğu için bu meseleleri halkla paylaşmayı yararlı bulmuştur.

Şinasi daha önce de bahsettiğimiz gibi devletle birey arasındaki ilişkileri çok önemser. Bu konuda Montesquieu ve Ernest Renan'ın görüşlerini benimsemiştir. Fransız düşünürü Renan (1823-1892) milletlerin yaşaması için milleti oluşturan insanların ortak bir iradeye sahip olmaları gerektiğini savunmuştur. Şinasi'nin Paris'te iken Renan'la dostluk kurduğu ve onun görüşlerinden etkilendiği bilinmektedir. (Dizdaroğlu 1970: 5) Şinasi'deki Montesquieu etkisi için;

Eyâ ahâli-i fazlın reis-i cumhuru

mısraı dikkate değer bir örnektir. Montesquieu, muhtelif hükümetlerin esaslarını tespit ederken demokrasinin ancak "fazilet" sayesinde mümkün olduğunu ileri sürer ve "reis-i cumhur" faziletli vatandaşlar arasından seçilen bir insandır, der. Şinasi'nin yukarıdaki mısraı bize Montesquieu'nün bu fikirlerini hatırlatmaktadır." (Kaplan 1976: 238).

"Fazl" kelimesine önem veren bir diğer düşünür de İslam siyaset felsefesinin ilk temsilcisi Fârâbî'dir. Medinetü'l Fazılâ (Erdemli Şehir) ve Siyasetü'l Medeniyye (Medenî Siyaset) kitaplarının yazarı Fârâbî, toplumları büyük, orta ve küçük olarak gruplandırır. Fârâbî'nin erdemli (faziletli) şehir ütopyası vardır. Bu erdemli şehrin bir başkanı vardır ve bu başkanın on iki tane temel özelliği olmalıdır: "Sağlam vücutlu, kavrayışlı, hafızası kuvvetli, uyanık ve zeki olmak; güzel konuşmak ve öğrenmeyi, öğretmeyi, doğruluğu sevmek; yalandan nefret etmek; eğlenceye ve mala mülke düşkün olmamak." (Bolay 2007: 232)

Kasidelerinde "devlet, millet, istiklâl, sulh, reis-i cumhûr, medeniyyet resûlü ve fahr-ı cihân-ı medeniyyet" kelimelerine yer veren Şinasi, siyaset anlayışında Montesquieu ve Ernest Renan'ın dışında Fârâbî'den de etkilenmiştir.¹²

g) Işıklı Unsurlar

Şinasi'nin 1849 tarihli ilk kasidesinde ışıklı unsurlardan bahsettiğini belirtmiş ve İsrâkîlik kavramı üzerinde durmuştuk. Şinasi 1856, 1857 ve 1858 tarihli üç kasidede de "yıldız, nûr-ı irfân, necm-i ikbâl, şem', nûr-ı mihr, fûrûğ-ı şem'-i münir, mihr-i teveccüh" gibi ışıkla ilgili kelime ve tamlamaları kullanmıştır. Işıklı unsurlarla ilgili birkaç beyiti örnek verelim:

Gökte varsın arasın yıldızın ehl-i tencîm

Nûr-ı irfân-ı cebînin sana necm-i ikbâl (II, 3. beyit, s. 23)

¹² Fârâbî etkisi için bk. Mermutlu 2003: 321-336.

(Yıldız falcıları varsın senin yıldızını gökte arasınlar. Senin talih yıldızın
alnında parlayan bilgi ışığıdır.)

Necm-i ikbâl değil ise o nûr-ı irfân

Efserindir senin ey pâdişeh-i taht-ı kemâl (II, 4. beyit, s. 23)

(Ey olgunluk tahtının padişahu! O bilgi ışığı talih yıldızı değilse bile senin
tacındır.)

SONUÇ

Edebiyat sahasında pek çok ilki gerçekleştiren, şiirleri, makaleleri ve tiyatro eseri ile devrim yaratan, Batılı edebiyatın ilk temsilcisi İbrahim Şinasi; düşünceleri ve eserleri ile aydınları, edebiyatçıları ve halkı etkilemeyi başarmıştır. Onun modernist düşünceleri ve yazdığı makalelerdeki fikirleri edebiyat tarihçileri kadar sosyologlar ve siyaset bilimciler tarafından da ele alınıp incelenmektedir. Bu çalışmada Şinasi'nin düşünce dünyası ve kasideleri üzerinde durulmuş ve Şinasi hakkında yapılmış önceki çalışmalara ilave olarak yeni bakış açıları getirilmeye çalışılmıştır. Şinasi'nin kasidelerinden yola çıkarak ele aldığımız kavramlar ve konu başlıkları farklı disiplinlerde çalışan araştırmacılar tarafından daha ayrıntılı olarak ele alınıp incelenecek niteliktedir. Bu noktada Şinasi'nin devlet, siyaset, din gibi konularda söyledikleri referans alınabilir.

KAYNAKÇA

- ABADAN, Yavuz (1940), *Tanzimat Fermanının Tahlili*, İstanbul: Maarif Matbaası.
- AKTAŞ, Şerif (2009), *Şiir Tahlili: Teori-Uygulama*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- AKYÜZ, Kenan (1995), *Modern Türk Edebiyatı'nın Ana Çizgileri 1860- 1923*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- BOLAY, Süleyman Hayri (2007), *Felsefeye Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- CEVİZCI, Ahmet (1999), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- COMTE, Auguste (1987), *Pozitivizm İlmihali*, (Çev: Peyami Erman), Ankara: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- ÇETİŞLİ, İsmail (2004), *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- DİLÇİN, Cem (2004), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1970), *Şinasi: Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Ankara: Varlık Yayınevi.
- ENGELHARDT, Edouard-Philippe (2010), *Türkiye'de Çağdaşlaşma Hareketleri: Tanzimat*, (Çev: Örgen Uğurlu, Nurer Uğurlu), İstanbul: Örgün Yayınları.
- İPEKTEN, Haluk *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2003
- İSEN, Mustafa-Osman HORATA-Filiz KILIÇ vd. (2005), *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- KANTARCIOĞLU, Sevim (1993), *Edebiyat Akımları ve Temel Metinler*, Ankara: Gazi Ü. Yayınları.

- KAPLAN, Mehmet (1976), *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (1978), *Edebiyatımızın İçinden*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (2005) *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3: Tip Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAYNAR, Reşat (1991), *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MERMUTLU, Bedri (2003), *Sosyal Düşünce Tarihimizde Şinasi*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- SAİD, E. W. (1982), *Oryantalizm*, (Çev: Nezih Uzel), İstanbul: Pınar Yayınları.
- ŞİNASI, İbrahim (1960), *Müntahabât-ı Eş'âr*, (Hazırlayan: Süheyl Beken), Ankara: Dün Bugün Yayınevi.
- ŞİNASI, İbrahim (2004), *Müntahabât-ı Eş'âr*, (Hazırlayan: Kemal Bek), İstanbul: Bordo-Siyah Yayınları.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2007), *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: YKY Yayınları.
- Büyük Kültür Ansiklopedisi*, (1984), IX. Cilt, Ankara: Başkent Yayınevi.
- Yeni Türk Ansiklopedisi*, (1985), VIII. ve IX. Cilt, İstanbul: Ötüken Yayınları.